

НЕВІДОМІ ЛИСТИ ПИЛИПА ОРЛИКА З РЕГІОНАЛЬНОГО ДЕРЖАВНОГО АРХІВУ

м. ЛУНД (ШВЕЦІЯ). Частина II

(Публікація та примітки Хокана Хенрікссона, переклад з латинської
Ольги Циганок, переклад з французької Євгена Мельника,
коментар Олександра Дубини)

У №1 – 2 за 2012 рік «Сіверянський літопис» опублікував добірку невідомих досі листів Пилипа Орлика й пов'язані з ними матеріали¹. Автор тієї публікації, шведський історик-архівіст Хокан Хенрікссон, продовжив свої пошуки й знайшов ще 11 листів гетьмана в екзилі, написаних ним під час перебування в місті Крістіанстаді у 1716 – 1718 роках. Таким робом, загальна кількість листів Пилипа Орлика, що зберігаються в регіональному державному архіві міста Лунд, становить 15. Усі ці листи адресовані до генерал-губернаторів південношведської провінції Сконе, де й розташований Крістіанстад.

До даної добірки, крім 11 листів Пилипа Орлика, увійшли ще три тісно пов'язаних з ними матеріали. Загалом 14 позицій.

Матеріали за 1716 р. свідчать про тяжкі житлові умови гетьмана, його родини та слуг протягом першого року перебування в Крістіанстаді.

Два листи, датовані 1717 р., також проливають світло на нелегкі побутові умови, в яких проживав Орлик. Хоча він і отримав нове помешкання, але йому бракувало багатьох предметів першої необхідності для повноцінного забезпечення родини й почту.

Центральною темою листів гетьмана за 1718 р. стала образа, яку наніс йому молодий прапорщик шведського війська Розеншантц. Їй присвячені чотири з шести листів Орлика до генерал-губернатора Сконе за цей рік й ще один надзвичайно цікавий супроводжуючий документ – лист коменданта Крістіанстада до генерал-губернатора провінції Сконе, в якому висвітлено той неприємний інцидент. Ще один лист гетьмана свідчить, що умови проживання його з родиною і почтом залишалися дуже нелегкими. Зокрема, слуги були вимушені ночувати разом з дітьми. Останній лист за цей період доповнює картину фінансових негараздів Пилипа Орлика.

Більшість листів гетьмана написано вишуканою латиною, якою він досконало володів, але нерідко титульні аркуші та кінцеві звернення до адресатів написано французькою мовою; один лист написаний повністю французькою, що зазначається у наших примітках. Свідчення шведських чиновників про стан помешкання Орлика (документи II і III), а також повідомлення коменданта м. Крістіанстад генерал-губернатору провінції Сконе про образу Пилипа Орлика шведським прапорщиком написані старошведською мовою, переклади з якої здійснені спільними зусиллями Хокана Хенрікссона та Олександра Дубини.

Отже, читаємо:

I. Лист Пилипа Орлика до губернатора провінції Сконе. Крістіанстад, 19 листопада 1716 року².

[Отримано] 23 листопада 1718 р.

Його Ексцеленції Монсеньйору Барону де Шютте³, Губернатору Сконе і Генерал-Лейтенанту Інфантерії, Управителю Його Величності Короля Швеції в м. Лунд⁴.

Найясніший і Найвищий Пане генерал-губернаторе, пане і найшановніший покровителю!

Очікував з дуже палким бажанням розпорядження Вашої Ексцеленції до бургомістра щодо зміни [мого] пристановища, та оскільки не можу себе вважати таким, чиє

бажання й очікування здійснилося, можливо, через великі державні справи, якими, знаю, сумлінно займається Ваша Ексселенція, отже, молитовно нагадую Вашій Ексселенції про моє бажання і найпокірніше прошу, щоб Ваша Ексселенція не відмовилася доручити згаданому пану бургомістру зміну цього мого пристановища, в якому я зараз мешкаю з дуже великими незручностями для моєї сім'ї, навіть небезпекою через загрозу, яка вже виявилася і показала свої докази. Отже, я очікую здійснення обіцянки Вашої Ексселенції, з іншого боку, переймаюся настроями і милістю її та залишаюся
Вашої Ексселенції
дуже покірний слуга
Філіппус Орлик, Вождь

Крістіанстад, 19 листопада 1716 р.
[Відповідь дана] 23 листопада 1716 р.

II. Записка про інспектування помешкання Пилипа Орлика в Крістіанстаді. Крістіанстад, 29 листопада 1716 року⁵.

Після запиту його Ексселенції пана Найвищого польового командира⁶ проінспектувати стан будівель у дворі в Крістіанстаді, де мешкає його Ексселенція Найвищий польовий командир, я провів і даю свідчення, підтверджую тим самим, що в тому ж дворі одна будівля вже впала й існує загроза, що, дах ще однієї скоро може впасти, якщо не буде [проведено] ніяких ремонтних робіт; до того ж здається, що стіна і горище пральні доволі гнилі й слабкі, як і сходи та галерея в тому ж помешканні, що я засвідчую моїм ім'ям. Крістіанстад, 29 листопада 1716 р.

Ніклас Фінеліус⁷

III. Записка про свідчення відставного прапорщика Холма щодо стану помешкання Пилипа Орлика в Крістіанстаді. Крістіанстад, 29 листопада 1716 року⁸.

Цим ми підтверджуємо, що ми, нижчепідписані, 29 листопада 1716 р., після запиту його Ексселенції пана Найвищого польового командира і наказу високоповажного пана полковника і Коменданта Фейлітца⁹, були направлені й прийшли до відставного прапорщика пана Холма¹⁰, щоб дізнатися, чи він звинувачує людей його Ексселенції Найвищого польового командира у тому, що вони мають якусь провину в падінні будівлі у дворі, де мешкає Найвищий польовий командир, і, чи ними не було пошкоджено ще щось у дворі; колишній прапорщик Холм відповів, що він ані думав, ані говорив, що люди його Ексселенції Найвищого польового командира були причетні до падіння будівлі або руйнації інших речей у дворі. Саме це ми підтверджуємо нашими іменами.

Крістіанстад, 29 листопада 1716 р.
Ніклас Фінеліус, П. Лофтман, П. Сведмарк¹¹

IV. Лист Пилипа Орлика до губернатора провінції Сконе. Крістіанстад, 3 грудня 1716 року¹².

Монсенйоре!

Доручила Ваша Ексселенція заміну цього пристановища, у якому тепер мешкаю, пану крістіанстадському бургомістру, а на мене наклали [Ви] цією своєю добротою, милістю і вродженою привітністю вічне зобов'язання і невмирущу вдячність, однак мені соромно, що наважуюся потурбувати Вашу Ексселенцію з приводу того пристановища, яке мені зараз пропонується за дорученням Вашої Ексселенції, бо мені було передано, що той дім повністю непридатний для житла, і, окрім однієї старенької в одному з приміщень, ніхто там не живе, через що, турбуючись про свій комфорт, я набрався нахабства випросити той дім, однак тепер шкодую, що був нахабний, коли цюнапевніше довідався, що пан наглядач Лерек найняв собі увесь той дім на рік і мешкає у ньому із сім'єю, привіз у нього свої столи, стільці, ліжка та інше необхідне,

якщо він це забере, не залишиться жодного стола, жодного стільця, жодного ліжка. Отже, я не хочу по совісті бути несправедливим до цього чоловіка і в цю холодну пору змушувати його переїздити з цього дому в інший, турбувати як його самого, так і сім'ю, щоб я не накликав на свою душу лихослів'я і недобррозичливість цього чоловіка, чого навіть тіні я не хочу нести, будучи мандрівцем у чужій країні. Якщо ж цей пан, тільки що звільнений зі служби, більше не буде мешкати у своєму домі, в якому і перебуваючи на службі, він був рідко, і якщо би Ваша Ексцеленція не була би проти, тоді б я наважився просити Вашу Ексцеленцію, щоб мені той дім пана бургомистра [...] запропонували. А якщо ні, тоді я буду змушений зайняти помешкання пана Лерека, хоч з муками совісті, прошу тільки якнайпокірніше Вашу Ексцеленцію, щоб магістрат забезпечив це пристановище столами, стільцями та ліжками.

Інше, що мене турбує і мучить, я довідався з повідомлень мого найкращого друга, що магістрат Крістіанстада написав до Вашої Ексцеленції і, неправильно доносячи, зводив наклеп на мою чесність, начебто слуги мої у цьому пристановищі, де нині мешкаю, учинили розгром, завалили покрівлю, спалили деревину, якою були облицьовані стіни, і, бажаючи очиститися від тієї плями, якою мене ганьблять, я не знехтував нагодою повідомити [...] магістрат і попросити, щоб усе розставити по своїх місцях, подивитися на той розгром і пошукати приводи для звинувачення, однак він відхилив [не] тільки мої прохання, а й доручення пана коменданта. Отже, я посилаю Вашій Ексцеленції у цій справі підтвердження, з яких своїм найвищим судом вона ясно побачить мою бездоганну, повну і незаплямовану чесність. Однак не можу надивуватися, звідки стільки недобррозичливості по відношенню до мене у магістрату, якому я ніколи не давав жодного приводу до цих недобррозичливих шпильок, виходячи з того, мовби я не залишаюся завжди поміркованим. Тим часом ввіряю себе милості і доброзичливості Вашої Ексцеленції, і з незмінною пошаною

ВАШОЇ ЕКСЦЕЛЕНЦІЇ
дуже покірний слуга
Філіпсус Орлик

Крістіанстад, 3 грудня 1716 р.

**V. Лист Пилипа Орлика до губернатора провінції Сконе.
Крістіанстад, 13 грудня, 1716 року¹³.**

Його Ексцеленції Монсеньйору Барону де Шютте, Генерал-Губернатору Сконе
Управителю Його Величності Короля Швеції в м. Мальме¹⁴.

Найясніший і Найкращий Пане, друже, покровителю і найшановніший патроне!
Розкривши серце і руки для обіймів шанованої особи, Вашої Ексцеленції, дуже палко очікую її прибуття в Крістіанстад, і тому що не можу вважати себе таким, чий бажання і очікування здійснилися, отже, листом як заміною прошу Вашу Ексцеленцію і звертаюся до її героїчної душі з найпокірнішим проханням, щоб удостоїла Ваша Ексцеленція з усією цією своєю милістю і доброзичливістю, яку до мене завжди виявляла, призначити мені якесь інше пристановище, яке б здавалося Вашій Ексцеленції надійним і привабливим, тому що у цьому пристановищі, у якому я нині мешкаю, не можу знести незручності клімату, які мучать мене з моєю родиною у підвалах і коней просто неба, морози та дощова погода. Однак ввіряю себе з усім моїм родом захисту заступника, Вашої Ексцеленції, залишаючись з незмінною пошаною

ВАШОЇ ЕКСЦЕЛЕНЦІЇ
дуже покірний і вірний
слуга
Філіпсус Орлик

Крістіанстад, 13 грудня 1716 р.

**VI. Лист Пилипа Орлика до губернатора провінції Сконе¹⁵.
Крістіанстад, 6 лютого 1717 року.**

Його Ексселенції Монсенйору Барону де Шютте, Генерал-Лейтенанту армії та Губернатору Сконе, Управителю Його Величності Короля Швеції в м. Лунд¹⁶.

Найясніший і найбільший пане, патроне і найшановніший друже!

Наважуюся написати про обіцянки Вашої Ексселенції щодо дров і сіна, не так на листочку, щоб не забути, як у його героїчній душі, з якої повними водоспадами течуть на мене милості. За пристановище ж, виділене і надане мені Вашою Ексселенцією, складаю найнижчі подяки і з усякого роду покірністю залишаюся з незмінною пошаною

ВАШОЇ ЕКССЕЛЕНЦІЇ

найвірніший друг
дуже покірний слуга
Філіпус Орлик

Крістіанстад, 6 лютого 1717 р.

**VII. Лист Пилипа Орлика до губернатора провінції Сконе.
Крістіанстад, 27 лютого 1717 року¹⁷.**

Його Ексселенції Монсенйору Барону де Шютте, Генерал-Лейтенанту Інфантерії та Генерал-Губернатору Сконе, Управителю Його Величності Короля Швеції в м. Лунд¹⁸.

Найясніший і найбільший пане, заступнику і найшановніший друже!

Після від'їзду Вашої Ексселенції з Крістіанстада в Лунд я подбав про те, щоб послати до Вашої Ексселенції вже два листи в нагадування про обіцянку сіна і дров, у додаток до тих моїх листів, тому що до цього часу я не отримав жодної відповіді, отже, через це звертаюся у цій справі до героїчної душі Вашої Ексселенції і найпокірніше прошу, щоб Ваша Ексселенція удостоїла дотримати свого слова, чим мене прирече на вічну вдячність і на всякого роду покірність як такого, хто завжди прагне і бажає залишатися

Вашої Ексселенції
дуже покірним слугою

Філіпус Орлик
Крістіанстад, 27 лютого 1717 р.

[Відповідь дана] 2 березня 1717 р.

**VIII. Лист коменданта м. Крістіанстад до губернатора провінції Сконе.
Крістіанстад, 21 червня 1718 року¹⁹.**

[Отримано] 22 червня 1718 р.

Високоповажний пане Бароне, Генерале і Губернаторе²⁰
Любий Пане приятелю

Я не можу не повідомити Вашій Ексселенції, про те, що трапилося вчора ввечері між 9-ою і 10-ою [годиною]. Прапорщик полку пана Генерал-Майора Беккера, на прізвище Розеншантц²¹, будучи п'яним, увійшов до помешкання його Ексселенції Козацького Найвищого польового командира і напав на Найвищого польового командира, [наносячи йому] удари й стусани, зірвав з нього перуку, а також смикав його за волосся. Його Ексселенція, Найвищий польовий командир, особисто прибув до мене приблизно о десятій годині й розповів мені про це, я ж одразу взяв прапорщика під варту на гауптвахті, а Найвищий польовий командир став вимагати сатисфакції за образу, що йому була нанесена. [Отож], я смиренно прошу Вашу Ексселенцію, мати милість відправити [сюди] на його місце ще одного офіцера, позаяк тут так мало

старших офіцерів, хто може бути в охороні, і це шкода, що тут так мало чоловіків, тому що половина щодня [перебуває] на роботі в пекарнях, і там також була крадіжка на складі через відсутність охорони.

Залишаюся з повагою до Вашої Ексцеленції.

Крістіанстал, 21 червня 1718 р.

Ваш покірний слуга

Адам Йохан Фейлітц²²

[Нотатка внизу документа] 23 червня було віддано розпорядження про розслідування, і лист з повідомленням про це був надісланий маршалу [графу Нілсу Юлленшерні]. 26 червня про цей інцидент було повідомлено Його Королівську Величність.

ІХ. Лист Пилипа Орлика до губернатора провінції Сконе.

Крістіанстад, 15 липня 1718 року²³.

[Отримано] Мальме, 16 липня 1718 р.

Найясніший і Найбільший Пане, Найшановніший Патроне!

Чим відплачу Вашій Ексцеленції за цю милість, яку вона мені виявила, понад моє бажання та очікування. Бо я [нічого не] добивався і [ні до чого] не спонукав будь-якими скаргами у моїй справі, а при єдиному повідомленні славного Пана Полковника, Коменданта цього міста про мою образу, спонукувана шляхетною душею і справедливим запалом покарати за цю шкоду, на яку необдуманно наважився нахабний у сп'янінні Пан Прапорщик Розеншантц, [котрий] наніс моїй честі [образу], [Ваша Ексцеленція] постановила у цій справі провести розслідування, з чого краще дізнається Ваша Ексцеленція [про] мою невинність і зарозумілість мого нападника, якому усі мої образи і зневаги із-за християнської любові я змушений пробачити і не вимагаю жодного покарання, а Вашій Ексцеленції безмежна подяка, що не відмовилася надати мені, скривдженому, захист, а моїй пораненій честі ліки. Ніколи та милість Вашої Ексцеленції не висохне у моєму вдячному серці, а проросте вічним зобов'язанням, яким навіки зв'язаний залишаюся з покірним поклонінням і пошаною

Вашої Ексцеленції

дуже покірний і дуже слухняний слуга

Філіпсус Орлик

Крістіанстад, 15 липня 1718 р.

[Відповідь дана] 17 липня.

Х. Лист Пилипа Орлика до губернатора провінції Сконе.

Крістіанстад, 19 липня 1718 року²⁴.

[Отримано] 20 липня 1718 р.

Монсенйор!

Співчуття Вашої Ексцеленції, яке проникає вглиб моєї рани, з великою наочністю показує мені знак її доказаної милості по відношенню до мене. Однак не слід дивуватися, що я схильний бути милосердним, пробачити пану прапорщику Розентшантцу те, що він мене образив. Християнська ж любов, ось що мені наказує і від мене вимагає, їй я не повинен і не можу противитися ганебною зарозумілістю, тим більше, що дуже добре знаю, що той самий пан Розеншантц провинився не з ненависті й неприязні до мене, його душа неначе їх не знала, і не задумував наперед, а почасти з незнання, почасти з оп'яніння. Однак слід витерпіти, що приніс і Бог, і випадок. Я вже навчився [...] боротися з нещастями, терпіти труднощі недобррозичливого жеребу [...], мужньо зносити ворожі удари долі, що ж [...], залишається з однаковою твердістю духа зносити і терпіти напади [...] і удари. То був би кінець терпеливості, якщо б я вимагав покарання, я ж не хочу бути поза межами терпіння лих, а хотів би піднятися вище терпіння*. Пообіцяла Ваша Ексцеленція призначити військовий

---

* Тут Орлик використовує думку з філософського трактату Сенеки (Про провидіння, VI, 6): «Я озброїв Ваші душі проти усіх знегод, витерпіть їх мужньо. У цьому ви можете перевершити Бога: він – по ту сторону лиха, ви ж можете піднятися вище них». *Примітка перекладача.*

суд для моєї сатисфакції і щоб це була наука іншим, які збилися з дороги і стали пихатими. Однак, [...] честі, якщо вирішу правовим шляхом. Соромно викликати на бій людину, яка завчасно готова здатися*. Я не прагну ніякої іншої сатисфакції, крім славної, шляхетної, навіть рятівної, прощення моєї образи і кривди. Вважаю також безславним для себе, щоб із завчасним вирішенням моєї справи була наука іншим, щоб приборкати пихатість, на вічну і таку ненависну пам'ять про моє ім'я, чого не хочу нести й тіні [цього тягаря]. Навпаки, нічого більше не хочу, як заслужити добру згадку про себе і вдячність усіх та прихильність, а особливо у Вашої Ексцеленції, чие велике Ім'я завжди ціную за безконечні заслуги і супроводжую заслуженою пошаною, залишаючись аж до гробу такий самий в душі, що й пером.

смирений і покірний слуга Вашої Ексцеленції
Філіппе д'Орлик²⁵

Крістіанстад. 19 липня 1718 р.

**XI. Лист Пилипа Орлика до губернатора провінції Сконе.
Крістіанстад, 2 вересня 1718 року²⁶.**

[Отримано] 3 вересня 1718 р.

Монсеньйор!

[Цей лист] допоможе пригадати мої надіслані раніше перед цим до Вашої Ексцеленції благальні листи, у яких я більш ніж достатньо розкрив і показав свою душу, схильну простити образу Пану Розеншантцу, а тепер, коли той іде під військовий трибунал і постає перед ним, з цієї причини я вирішив відновити у пам'яті Вашої Ексцеленції ті мої листи і вказати, що я не вимагаю вже жодної, навіть найменшої, сатисфакції та покарання за те, що він учинив. Минулого місяця серпня 15 дня, підійшовши біля святого Собору Таємної вечері, я пробачив йому всю свою образу з Християнської любові й за звичаєм, від усього свого серця, і не залишив собі ніякої іншої підстави у цій суперечці, навіть у разі вирішення її правовим шляхом. Ось чому дуже покійно прошу Вашу Ексцеленцію, щоб той Пан Розеншантц став вільним і від військового суду, і від своєї провини. Якщо ж Ваша Ексцеленція має якісь труднощі у виконанні доручення Святої Королівської Величності, тоді у всякому випадку хай виявить мені таку милість, аби повідомити мені рішення, винесене військовим судом проти Пана Розеншантца, перед тим, як воно буде надане Святій Королівській Величності на схвалення, щоб я міг те схвалення моїм клопотанням випередити у Святої Королівської Величності і [виклопотати] Королівську Поблажливість цьому самому Пану Розеншантцу. Тим часом хай Ваша Ексцеленція буде переконана, що я аж до смерті залишаюся

Смиреним і покірним слугою Вашої Ексцеленції
Філіппе д'Орлик²⁷

Крістіанстад. 2 вересня 1718 р.

**XII. Лист Пилипа Орлика до губернатора провінції Сконе.
Крістіанстад, 30 вересня 1718 року²⁸.**

[Отримано] 6 жовтня 1718 року

Монсеньйор,

Я не насмілюся б набридати Вашій Ексцеленції своїми листами, [і тим самим] перешкоджати виконанню [Вами] громадських справ особистим проханням, якби пан Бургомістр цього міста був настільки чемним, наскільки йому личить бути стосовно іноземця, і не відмовлявся б виділити житло моїм слугам напередодні зими. Він справді показав свою готовність виконувати належне на самому початку свого п. Комісія покійного Монсеньйора Генерал-Губернатора Шютте, яка, згідно з особливим розпорядженням Його Величності Короля, віддала йому наказ, зобов'язала його створювати мені всілякі зручності й розташувати на постійі або надати постелі моїм слугам. Але на ділі я зіштовхнувся з пустими словами, а не результатами його діяльності, оскільки він зволікає з виконанням наказів, інколи протягом кількох

---

* Цитата з філософського трактату Сенеки (Про провидіння, III, 3). *Примітка перекладача.*

років. І скільки разів він обіцяє виконати наказ, стільки ж разів він не виконує своєї обіцянки й нехтує моїми проханнями, щоразу змінюючи свої пояснення. Ось чому мої слуги змушені спати в кімнатах моїх дітей, що спричиняє дуже велику незручність. Таким чином, я смиренно прошу Вашу Ексселенцію віддати пану Бургмістру серйозний наказ надати моїм слугам житло з постелями, оскільки зима вже наближається. Ваша Ексселенція зробить це з легкістю, виходячи з природної щедрості й милості, якими [наділив Вас] Бог, і я буду до кінця свого життя відчувати найглибшу повагу до Вашої Ексселенції.

Ваш смиренний і покірний слуга
Філіппе д'Орлик

Крістіанстад, 30 вересня 1718 р.²⁹
[Відповідь дана] 8 жовтня 1718 р.

XIII. Лист Пилипа Орлика до губернатора провінції Сконе. Без дати [між 13 і 20 грудня]³⁰.

Найясніший Пане, найшановніший патроне!

Дуже покірно прошу Вашу Ексселенцію, щоб у всякому випадку тепер, у цьому сумному і державному, і моєму особистому становищі, мені було дозволено потурбувати Вашу Ексселенцію внаслідок природного співчуття по відношенню до Пана Прапорщика Розеншантца, щоб звільнили його з-під арешту, повернули до попередньої служби. Вже досить вищезгаданий оплакав свою провину і розкався, будучи так довго затриманим і під дуже суворим арештом³¹.

ВАШОЇ ЕКСЦЕЛЕНЦІЇ
дуже покірний
слуга
Філіппус Орлик

XIV. Лист Пилипа Орлика до губернатора провінції Сконе. Крістіанстад, 20 грудня 1718 року.

Найясніший і Найвищий Пане, Пане і наймиліший патроне!

Дала Ваша Ексселенція розраду у бідах*, так що і дух мій, який поник аж до відчаю, піднімається в надії, що буде продовжене покровительство Святої Королівської Величності, і не відмовиться допомогти моїй бідності своєю письмовою гарантією, даною Панами Кортмейєру³² і Ведуару³³. Отже, моя вдячність Вашій Ексселенції, і то невмируща, за так багато милостей і такі великі, вони у моїй вдячній душі, з вдячністю згадуючи, де вони були виявлені, з цією пам'яттю і житиму, і помру, залишаючись навіки зобов'язаний

Ваш смиренний і покірний слуга,
Філіппе д'Орлик³⁴
Крістіанстад, 20 грудня 1718 р.

* * *

Публікація шведським істориком-архівістом Хоканом Хенрікссоном повної добірки листів Пилипа Орлика від моменту його приїзду до Швеції наприкінці 1715 р. до переїзду в Стокгольм у 1719 р., що зберігаються в регіональному державному архіві міста Лунд, суттєво доповнює картину першого етапу життя гетьмана в екзилі в еміграції. Досі головним і чи не єдиним документальним джерелом, що висвітлювало перебування Орлика в Швеції, була відома публікація шведського історика Альфреда Єнсена³⁵.

З неї, зокрема, можна дізнатися про значні фінансові труднощі гетьмана в Шве-

* Розраду у бідах – цитата зі «Скорботних елегій» Овідія (кн. V, елегія 2, рядок 41).
Примітка перекладача.

ції. А в публікації Х. Хенрікссона ми бачимо тяжкі побутові умови, в яких довелося жити Орлику і його оточенню в Крістіанстаді. При цьому, якщо гетьман не описує в деталях свого напівзруйнованого помешкання, а просто зазначає, що він проживає «з дуже великими незручностями для моєї сім'ї, навіть небезпекою через загрозу, яка вже виявилася і показала свої докази», то в записках членів комісії, що інспектувала те помешкання, цілком конкретно вказується на те, що в його дворі «одна будівля вже впала й існує загроза, що, дах ще однієї скоро може впасти якщо не буде [проведено] ніяких ремонтних робіт; до того ж здається, що стіна і горище пральні доволі гнилі й слабкі, як і сходи та галерея в тому ж помешканні» (документ II). Інша записка спростовує поширені плітки, буцімто слуги Орлика, виконуючи наказ господаря, самі зруйнували помешкання (документ III).

Отже, Орлик не вдавався в подробиці, а лише повідомляв про «незручності», що свідчить про таку його рису, як несхильність до дрібних скарг. Просто й насправді умови проживання його багатодітної родини були жахливими. І навіть після переїзду в інше помешкання бракувало найнеобхідніших речей для нормального існування: сіна для коней і дров для опалення приміщень (документи VII та VIII). Згадаймо, що в Крістіанстаді народилася у листопаді 1718 р. його сьома дитина – дочка Катерина; на той час її братові Якову було сім років, а сестрам Марті та Марії – п'ять і три відповідно. Впадає в очі й те, що Орлик звертався за допомогою лише у крайньому випадку. Наприклад, коли слуги вимушені були спати в дитячих кімнатах (документ XII). Про ненав'язливість і чемність гетьмана свідчить також і те, що під час перебування губернатора Сконе Шютте в Крістіанстаді в лютому 1717 р. Орлик не став його обтяжувати своїми побутовими негараздами, а нагадав йому про своє прохання щодо дров і сіна письмово через кілька днів.

Надзвичайно цікавий епізод, який розкриває риси характеру Пилипа Орлика, описаний в документах VIII, IX, X, XI і XIII. Йдеться про випадок, коли молодий сп'янілий прапорщик увечері 20 червня 1718 р. увірвався до помешкання гетьмана, зірвав з нього перуку й брутально образив. Скривджений гетьман того ж вечора, о 22-ій годині, відразу ж повідомив про зухвалу поведінку молодика коменданта Крістіанстада полковника Фейлітца. Останній наступного ж дня написав листа про цю подію губернатору Сконе Хорду, з яким Орлик був давно знайомий. Той також не зволікав: через кілька днів король Швеції Карл XII вже знав про те, що трапилося з Орликом в Крістіанстаді, й, попри свою зайнятість, відреагував уже 29 червня, віддавши генерал-губернатору наказ якнайшвидше розглянути справу для «швидкого задоволення претензій Найвищого польового командира».

Оперативність, з якою реагували найвищі посадові особи Швеції на чолі з королем, свідчила про дві важливі речі: по-перше, в цій країні поняття «особиста честь» ставилося вище за матеріальний добробут; по-друге, що Пилип Орлик був не просто нещасним емігрантом, а дуже поважаною особою у вищих ешелонах шведської влади.

Випадок з прапорщиком Розеншантцем розкриває дуже важливі моральні риси Пилипа Орлика, а саме – його відхідливість, уміння по-християнськи вибачати образи, людинолюбство. Так, менш ніж через місяць після інциденту Орлик уже просить губернатора Хорда вибачити молодому прапорщику, напевно, знаючи про наказ короля покарати зухвальця (документ IX). А 15 серпня Орлик особисто пробачив Розеншантцу «всю свою образу з Християнської любові й за звичаєм, від усього свого серця» (документ XI).

Про те, що гетьман насправді діяв від щирого серця, свідчить те, що він не випускав справи Розеншантца з поля зору протягом кількох місяців. Так, рівно через півроку після інциденту він знову прохає губернатора звільнити прапорщика з-під варти й повернути до попередньої служби. Судячи з усього, клопотання Орлика, вочевидь, не були марними: є відомості, що на початку 1719 р. Розеншантц перебував на військовій службі, хоча за тогочасними шведськими законами мав би понести сувору відповідальність.

Епізод з Розеншантцем вказує ще на одну, хоча й дрібну, на перший погляд, але доволі важливу деталь: Пилип Орлик носив перуку! На відміну від Карла XII або Петра I. Причому він так до неї при звичався, що не знімав навіть удома, навіть о дев'ятій

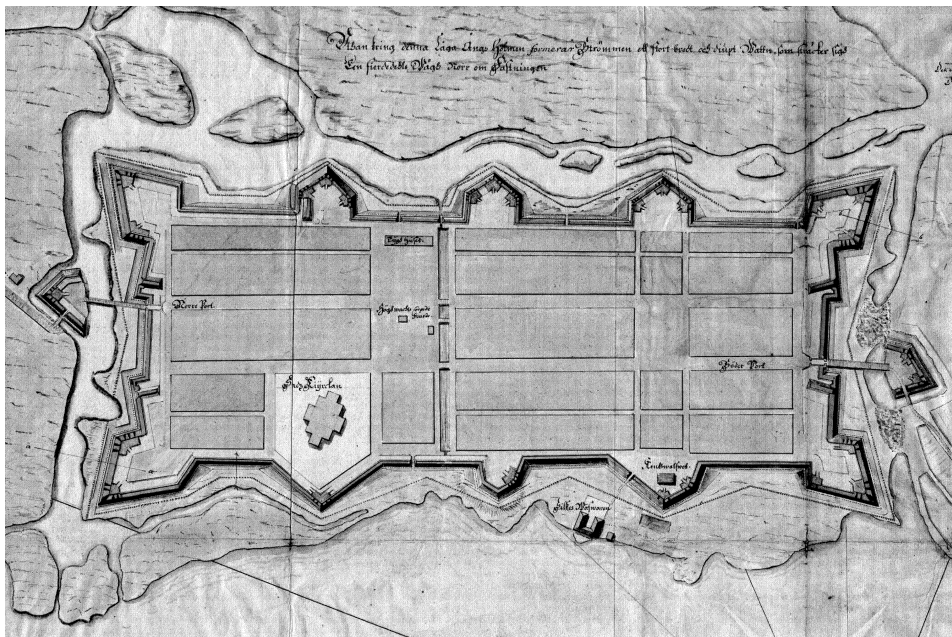

humillimus Arvus
Philippus Orlik

Особистий підпис Пилипа Орлика

І ще одна, здавалося б, «дрібничка». У своїх листах Орлик цитує твори класиків античної думки – Овідія і Сенеки, що свідчить про надзвичайно високий інтелектуальний рівень українського гетьмана.

Підбиваючи підсумки, зауважимо, що публікація шведським ученим невідомих досі листів Пилипа Орлика стала значним внеском в українську історичну науку, висвітлила не тільки деталі його життя в Швеції, але й риси характеру видатного українського гетьмана.

Мапа фортифікацій Крістіанстада. На головному плаці праворуч невеликим прямокутником позначено приміщення гауптвахти, де перебував під вартою прапорщик Розеншантц.

1. Див.: Сіверянський літопис. – Чернігів. – 2012. – №1 – 2. – С.47 – 56.
2. Landsarkivet i Lund, Sverige. – Skånska guvernemetskansliet. – D IIIa:20. – s.105a.
3. Шютте Карл Густав [Carl Gustaf Skytte (1647 – 1717)] – у 1716 – 1717 рр. – губернатор провінції Сконе.
4. Титульний аркуш написано французькою мовою.
5. Landsarkivet i Lund, Sverige. – Skånska guvernemetskansliet. – D IIIa:20. – s.109b.
6. У переліку осіб, від яких поступила кореспонденція до канцелярії генерал-губернатора провінції Сконе у 1716 році, Пилип Орлик значиться як «Козацький Найвищий польовий командир» («Cossakisk Feltherre»). У континентальній Європі шведське слово «feltherre» перекладали як «маршал». Слід зауважити, що у шведських документах так інколи називали Мазепу. Отже, у Швеції в Пилипі Орлику бачили видатного воєначальника.
7. Документ написано старошведською мовою.
8. Landsarkivet i Lund, Sverige. – Skånska guvernemetskansliet. – D IIIa:20. – s.110b.
9. Див. примітку 22.

10. Holm Jakob (? – ?) – звання прапорщика Східного Сконійського піхотного полку отримав 1712 року.
11. Документ написано старошведською мовою.
12. Landsarkivet i Lund, Sverige. – Skånska guvernemetskansliet. – D IIIa:20. – s.111v–111r, 107v–107r.
13. Landsarkivet i Lund, Sverige. – Skånska guvernemetskansliet. – D IIIa:20. – s.112a–112b.
14. Титульний аркуш написано французькою мовою.
15. Landsarkivet i Lund, Sverige. – Skånska guvernemetskansliet. – D IIIa:21. – s.22a.
16. Титульний аркуш написано французькою мовою.
17. Landsarkivet i Lund, Sverige. – Skånska guvernemetskansliet. – D IIIa:21. – s.24a.
18. Титульний аркуш написано французькою мовою.
19. Landsarkivet i Lund, Sverige. – Skånska guvernemetskansliet. – D IIIa:22. – s.574–575.
20. Генерал-губернатором Сконе у 1717 – 1719 рр. був генерал кавалерії Карл Густав Хорд [Carl Gustaf Hård (1674 – 1744)]. Він разом з Карлом XII перебував у Бендерах; у травні – серпні 1711р. був спостерігачем шведського короля в турецькій армії. Отже, був близько знайомий з Пилипом Орликом. Зокрема, він був одним з хрещених батьків молодшої доньки Пилипа Орлика – Катерини, яка народилася 5 листопада 1718 р. в Крістіанстаді.
21. Rosenschantz Peter Gabriel (1696 – 1753) – звання прапорщика отримав у лютому 1718 року; у 1745 отримав звання лейтенанта, в 1752 – капітана.
22. Feilitz Adam Johan (? – 1721). Звання полковника отримав у 1713 році. Тоді ж був призначений комендантом Крістіанстада. Дата народження невідома. Але є підстави припустити, що на час епізоду з Розеншантцем він вже був літньою людиною. Так, є відомості, що капітан Фейлітц був тяжко поранений в бою під Нарвою 1700 року. Також відомо, що він, як і адресат листа, що публікується, Карл Густав Хорд, був одним з хресних молодшої дочки Орлика Катерини. Лист Фейлітца до губернатора був отриманий 22 червня. А 26 червня Карл Густав Хорд написав лист королю. В ньому губернатор переповідав зміст листа Фейлітца і повідомляв, що він віддав наказ про допит Розеншантца. Він також запитував, чи слід надсилати матеріали допиту до короля перед тим, як вони будуть направлені в суд (Landsarkivet i Lund, Sverige. – Skånska guvernemetskansliet. – A I:59. – s.143–144). Карл XII відповів на цей лист 29 червня. Король наказував Хорду розглянути справу відразу, згідно з нормами закону, для «швидкого задоволення претензій Найвищого польового командира» [Riksarkivet, Stockholm, Sverige. – Kunglig Majestäts kansli (1521–1974). – Riksregistraturet. – B:694. – s.1277a–1277b].
23. Landsarkivet i Lund, Sverige. – Skånska guvernemetskansliet. – D IIIa:22. – s.110a–110b.
24. Landsarkivet i Lund, Sverige. – Skånska guvernemetskansliet. – D IIIa:22. – s.112a–113b.
25. Остання фраза листа написана французькою мовою.
26. Landsarkivet i Lund, Sverige. – Skånska guvernemetskansliet. – D IIIa:22. – s.114a–115b.
27. Остання фраза листа написана французькою мовою.
28. Landsarkivet i Lund, Sverige. – Skånska guvernemetskansliet. – D IIIa:22. – s.116a–117b.
29. Лист написаний французькою мовою.
30. Landsarkivet i Lund, Sverige. – Skånska guvernemetskansliet. – D IIIa:22. – s.122a.
31. Судячи з того, що на початку 1719 р. Розеншантц перебував на військовій службі, прохання Пилипа Орлика про його помилування досягли мети.
32. Кортемейєр Антон [Cortmeijer Anton (? – 1723)] – купець з Крістіанстада. У 1711 – 1714рр. у його помешканні зупинявся король Польщі Станіслав Лещинський з родиною.
33. Ведуар Бальгазар [Weduvar Baltzar (? – 1755)] – купець з Крістіанстада.
34. Остання фраза листа написана французькою мовою.
35. Єнсен Альфред. Орлик у Швеції // Записки НТШ. – Т. ХСІІ. – Л, 1909. – С. 93 – 169.